

E-LOGOS/2000

ISSN 1121-0442

EXCELENTNÍ STUDENTSKÉ PRÁCE

? Člověk.

Zbyněk Švehla

xsvez01@vse.cz

Nenechal jsem si ujít příležitost a využil jsem tohoto termínu, jehož význam je velkým otazníkem, jako výchozího bodu mého pojednání. Ptám-li se na věci (myšleno vše kolem nás mimo nás samé), jaké jsou, jaká je jejich podstata, mohu se zcela oprávněně domnívat, že je mé tázání v jejich bytí nikterak neovlivní. Věc, či jakékoli neživé jsoucno mnou vnímané, nenechá se ve svém významu svým pohledem nikterak ovlivnit. Naproti tomu, zamyslím-li se nad pojmem člověk a významem skrytým v něm, nahlížím, že člověk je s otázkou samou, jež je nutnou a postačující podmínkou naplnění významu, zcela neodlučně spjat. Tvrdím tedy: "Nemůže být člověka bez otázky.", vzniká tedy až jejím položením, to však může provést opět jen člověk. Má tedy vůbec kdo klást lidskou otázku? Pojmeme řešení tohoto problému jako moment vlastního sebeuvědomění, jako akt zrození se k bytí v okamžiku položení si základní otázky. Každý z nás, již v ranném dětství, si tento moment již prožil. Naléhavost nejstarších a nejnutnějších dilemat v mnohých z nás s rostoucími potřebami přetváří v pseudosvětě praktickém, s věkem subjektivně klesá, objektivně však jsou bezesporu věčné a těžko bychom hledali mladší otázky, v nás zrozené, naléhavějšího významu. Jablko ze stromu poznání bylo jednou utrženo, nesmrtelnost vyměnili jsme za věčný akt ptaní. Opakovanými návraty k mementům první Mojžíšovy knihy, připomínáme si tak a upevňujeme se ve svém lidství, můžeme hledat sílu a oprávnění pro nalézání dílčích odpovědí na sebe sama. Pojmeme-li nalezení konečné odpovědi člověkem neobsáhnutelné, buď nám uspokojením trvalé kladení otázek. Jak těžké je naše břímě a lidstvo vystaveno svodům odhodit jej, tím vlastně ve smyslu výše uvedeném – popřít sám sebe, konstruuje ve své pýše svůj vlastní pseudosvět, ve kterém se snaží stvořit přímé odpovědi na zavržené otázky. Jak pošetilé však se toto chování jeví, uvědomím-li si troufalost jedince, který navzdory tomu, že neunesl akt stvoření, hrdě se pouští do kvalitativně nesrovnatelně těžší pozice stvořitele samého.

"Vcházej úzkou branou!" (1) můžeme číst v evangeliu, až příliš široké však jsou prostory jimiž kráčíme. Velikost lidství tkví v niterném pochopení našich hranic. Sokratovským prvkem zakončím tento úvod, jenž si nekládl jiné cíle, než aby se mi stal určitou meditativní přípravou, naladěním či názorovým zakotvením před vstupem do proudu filosofických myšlenek. Tři výše naformulované postoje – nutnost kladení upevňovací otázky, vědomí si významu prvotního hříchu jako vnitřní determinace člověka a sokratovskou pokoru skryjí si v sobě jako amulet chránící mne od svodů falešného vnímání světa.

Nutnost vyrovnat se se vztahem lidské existence k Základu, k významu jsoucna jako celku, formuluje v člověku zcela nevyhnutelně problém Boha. Mnozí z nás se jistě setkáváme s pojmem ateismus a nutno poznamenat, že nemalá část dnešní společnosti se takto neváhá označit, nicméně neshledávám na tomto příkrém oddělení nic hlubšího, než pouhé ploché odvrnutí, v úvodu zmíněné, iterující se otázky. Považuji za nezbytně nutné pojímat před námi postavený problém víry či ateismu v nedokonavém tvaru, neboť jak již

jsem uvedl pojem Boha v člověku je nevyhnutelně zakořeněn, a tak jak víra či ateismus v pravém slova smyslu, jsou cestou, ať již vede k milosrdné spáse na základě iracionálního prožívání Boha či filosofickým rozumovým reflexím. Nechci se pokoušet o vyčerpávající dvojediné vnímání světa z pohledu filosofického a teologického, navíc nestrannost autora v této otázce jeví se mi velmi problematičtější, dovoluji si tedy vzhlížet na Boha z pozice filozofické. Přesto se pokusím neopomíjet aspekt teologický a nebudu tak mnohdy ani moci učinit, neboť by to bylo na škodu věci.

Vstupme do dějinného vývoje v momentě kdy do Evropy začíná pronikat vliv arabských filosofů (učení falsafy), díky nimž se lidé začínají seznamovat s filosofií Aristotela, jenž ostře poruší rovnováhu dosavadní křesťanské filosofie. Aristotelův výklad světa se již nedovede sloučit s tím, aby se stal pouhým prostředkem pro teologii, neboť existuje nevyhnutelně jako téměř zcela uzavřený systém, který v sobě obsahuje veškerou skutečnost od věcí, přes člověka až k Bohu. Vedle pravdy víry se začíná prosazovat pravda čistého rozumu. Lidskému duchu hrozí rozpolcení. Na pomoc přichází Tomáš Akvinský. Jeho pojetí světa zakotví rozum ve víře a tímto kompromisem tak zachová nadřazenost víry, aniž by však nějak zabraňoval neudržitelnému nástupu rozumového poznání světa. V oblasti poznání věcí nemá víra bezprostředně co pohledávat a rozum je schopen nejen poznávat svět věcí, ale v jistých hranicích je schopen přirozeným rozumem poznávat také Boha a jeho projevy. Zachovává však jej jako prvotní příčinu a předpokládá, že mezi stvořitelem a stvořením existuje nekonečný odstup, jenž není postihnutelný jinak než vírou. *„Nejvyšší vědění o Bohu, které můžeme za svého života získat, spočívá v tom, že víme, že je nade vším, co si o něm myslíme.“* (2,80)

Odlišně pohlíží v období středověku na vztah víry a rozumového poznání arcibiskup Anselm z Cantenbury, narodil od Tomáše Akvinského, který v podstatě vydělil, jak filozofii tak teologii, svůj vlastní prostor, naopak zahrnuje oba pohledy v jednotu. Víru ztotožňuje s láskou k Bohu a v lásce plně oddání vyprahle lačnické poznáváme milovaný objekt, opakuje se nám, zde tedy již zmiňovaný motiv nedokonavosti. *„Zdá se mi být nedbalostí, jestliže neusilujeme-jakmile se upevníme ve víře-o to, abychom to, čemu věříme, také chápali.“* říká Anselm. (2,70)

Bůh je pro něj původcem jak víry tak rozumu, a z toho důvodu nemůže existovat rozpor. Tento postulát má však dalekosáhlé důsledky, neboť je-li Bůh původcem rozumu otvírá se, podle Anselma, člověku cesta dokázat Boží existenci filosofickou cestou, bez pomoci zjevení. On sám se o takový důkaz také pokusil. Postuluje Boha jako měřítko absolutní dokonalosti, jenž nevyhnutelně existuje, neboť jinak bychom neměly s čím poměřovat kvalitu jednotlivých dober. Zcela přirozeně vyplývá nutnost nejvyššího dobra nekonečného, které není dobrem poměřovaným nýbrž dobrem samo v sobě. Vše jednotlivé pak nazýváme dobrým neboť se na nejvyšším dobru podílí. Podobně jako dobro pak vyvozuje absolutně jsoucí, jež musí být nevyhnutelně Bůh, kterého chápe jako plnost veškerého bytí. Předjímá, že každý člověk, ať věřící či nevěřící musí Boha právě takto chápat. Přípravuje si tak půdu pro svou tezi, o níž je přesvědčen jako o nevyhnutelném deduktivním důkazu svého na postulovaného Boha. Tato teze zní: *„Jestliže existuje Bůh v rozumu, musí existovat také ve skutečnosti. Neboť existovat jen v rozumu je menší než existovat jak v rozumu, tak i ve skutečnosti., neboť jen představovanému Bohu by chyběla dokonalost, totiž bytí. Bůh jako myslitelně největší musí být podle toho také skutečný.“* (2,71) Přijetí Anselmova důkazu, jak si později ukážeme, otevírá filosofickým úvahám veliký nevyplněný prostor.

Ve světě myšlenek je možné pohybovat se nezávisle na toku času a pro snahu postihnout podstatu skutečnosti je to většinou nezbytné. K tomu abychom mohli vstoupit do světa Spinosovy soustavy, vybavíme se ještě myšlenkami Novoplatoniků, jejichž mysticismus nemalou měrou ovlivňoval myšlení židovské obce. Judaismus jako nejstarší monoteistické náboženství, stejně tak jako křesťanství, byl vystaven vlivu helénistické kultury. Řeckého Boha je možno poznat rozumem, biblický Bůh se naopak od pasivního Aristotelova Prvního hybatele aktivně podílí na lidských záležitostech. Ortodoxní židé na obranu před tímto vlivem zastávají názor, že pravou moudrostí je strach z Hospodina, nikoli řecká filosofie. Moc strachu však v silící vlně řeckého vlivu slábne.

“Sofia je dechem Boží moci,

čirým výronem slávy Všemohoucího.

Proto nic poskvrněného se do ní nevloudí

*Je odleskem věčného světla,
nezkaleným zrcadlem Božího působení
a odrazem jeho dobrotivosti.” (3,91)*

Tento úryvek dobře ztělesňuje snahu o začlenění rozumu do teologického vidění světa. Bůh stvořitel se snaží zpřístupnit lidskému chápání, je to však jen určitý odlesk nepoznatelného Boha, stejně jako zář z Mojžíšovy tváře sestoupivšího z hory Sinaj.

Byli však i tací, kteří nacházeli v novém proudu zalíbení a nepřekonatelné rozdíly mezi svým a řeckým Bohem neviděli. Jedním z nich byl významný židovský filosof Filón Alexandrijský, který si získal pověst skvělého racionalistického filosofa. Pozoruhodné je, že ačkoli své dílo psal dokonalou řečtinou a dle historicky známých údajů nemluvil hebrejsky, přesto se řídil micvot. Filon oprostil Boha od lidských vlastností, jež mu jsou přičítány. Jako věřící žid však musel vnímání Boha upravit tak, aby neodporovalo zjevením biblických proroků. Boha rozlišil na podstatu-*úsia*, která je naprosto nepostižitelná a jeho zásahy ve světě- *dynamesis*. Tyto síly jsou pak určitým připodobněním Platonových forem a jsou nejvyšší skutečností, kterou dovede lidská mysl pochopit. Obzvláště důležité *dynamesis* jsou Královská síla-*ta* zjevuje Boha ve vesmírném řádu, a Tvůrčí síla již se Bůh zjevuje sám ve svých požehnáních. Ve svém Logu, které definuje přibližně stejně jako Platon, staví na nejvyšší možnou mez sféru intuitivního chápání za hranici logu. Podobně jako Platon, vidí duši jakoby ve vyhnanství, uvězněnou ve fyzickém materiálním světě. Duše musí vystoupit k Bohu, do svého konečného domova, musí se zřici vášní, smyslů a dokonce i řeči, protože ty nás poutají k nedokonalému světu. Nakonec dosáhne duše extáze a vystoupí tak z bezútěšných omezení těla do plnější reality. Boží prvek tvůrčí síly lze tak zahlédnout právě v intuitivním vhledu. Tento prvek mystické víry se nejvýrazněji prosadil právě v judaismu, neboť jeho bezprostřednost je v nesnázích účinnější než intelektuální víra. Mysticismus postupně prorůstal do židovských rituálů natolik, že byla v 13. století tato mystika začleněna do nové židovské mystiky-kabaly.

Kabalisté rozlišovali stejně jako Filon mezi Boží podstatou a Bohem, jehož zahlédneme ve zjevení a ve stvořeném díle. Samotný Bůh byl ve své podstatě nepoznatelný, nepředstavitelný a neosobní, skrytého Boha nazývali *Ejn-sof*. Z jeho nepoznatelných hlubin pak emanovalo deset Božích projevů -*sefirot*. Těchto deset projevů je možno poznávat a prožívat, lze po nich sestupovat od desátého k prvnímu. Mystik tak vlastně tímto sestupem do svého nitra zároveň vystupuje k Bohu. Nejnížší sefirou je z Tóry známa *šechina*, tedy Boží přítomnost při čtení náboženského textu a při dodržování rituálu micvot, nejvyšším poznatelným stupněm je *keter aljon*-nejvyšší koruna božství, považujíc se za rovnou nicotě, protože ji nelze srovnat se žádnou jinou existující věcí. Všechny další sefirot se pak právě vynořují z tohoto nic. Přesto, že mystikové se nestavěli proti falsafě, zdála se jim symbolika na cestě k Bohu účinnější.

Caute!

“Necht’ je zatracený ve dne i v noci. Necht’ nad ním klatba visí, když uléhá i když vstává, když vychází z domu ven a když se do něj vrací. Necht’ ho Pán nikdy neomilostní ani nepřijme! Necht’ hněv a nelibost Pánova žhne napříště proti němu. Necht’ je zavrhnut všemi kletbami napsanými v knize Zákona a necht’ je jeho jméno vymazáno spod nebe.” (3,364)

Tímto ediktem byl Baruch Benedictus Spinoza exkomunikován z amsterdamské synagogy a stává se tak prototypem nezávislého světského způsobu myšlení. Baruch Benedictus Spinoza se narodil v rodině židovského obchodníka Michaela Spinosy v židovském ghettu Joodenburt v holandském Amsterdamu, původem jeho rodokmen sahá k sefardským židům, kteří byli nuceni uprchnout ze Španělska před silicím vlivem křesťanství právě do Amsterdamu. Vzdělanost byla vždy v židovských komunitách vnímána jako zcela nezbytná a tak se mladý Baruch stává již v sedmi letech žákem školy *Ec chojim*. Během

více než sedmiletého studia se mu mělo dostat plného židovského vzdělání a měl se seznámit se vším, co tvořilo jádro kultury a vzdělanosti sefardských židů. Základní osnovu studia tvořilo zvládnutí písemné formy hebrejštiny, studiu prvních pěti Mojžíšových knih, starozákonních textů a proroků, Tóry, seznámení se s kabalistickými naukami. Spinosova ve studiu vynikal a pro svou bystrost byl považován za budoucí světlo synagogy, nicméně právě neuhasitelná touha po poznání jej z rýsující se dráhy židovského rabína dovedla právě na opačný konec exkomunikace z židovské obce. Dovolím si vyjádřit ohromnou úctu před tímto činem, dalo by se říci, že víra po lidském poznání překonala víru v Boha ztělesněnou ve Starém zákoně, tento výklad by však byl jak si dále ukážeme v příkrem rozporu s chápáním světa podle Spinosy, neboť jeho směřování není od Boha, nýbrž právě naopak, k němu. Jaké síly utvářely jeho odloučení od hluboké židovské tradice? Krom zřejmých jedinečných předpokladů, také osvojení si latinského jazyka ve van Endenově škole, jež mu otevřelo cestu k modernímu filosofickému myšlení, které tehdy vyrůstalo na rodící se vlně osvícenství. Mezi hlavními inspirátory se kterými se Spinosova seznamoval byli Descartes, Cicero, Horatius, Hobbes, Bacon, Tomáš Akvinský, středověká filosofie v níž se tak zprostředkovaně seznamuje s Platonem a Aristotelem. Spinosova však nebyl žádným eklektikem, ba právě naopak, a tak studium těchto významných děl tehdejší doby, posloužilo mu jen jako nahlédnutí do ne-židovského světa, jehož existence jej přitahovala.

Po vyhoštění je Spinosova nucen opustit Amsterdam a hledat nová útočiště pro svou práci. Přestože musí, ať již z důvodu persekuce či existenčních, několikrát během života změnit své bydliště, lze jeho život považovat za klidný a samotářský, nebo lépe řečeno mám potřebu jej nazvat takovým. Ačkoli exkomunikace, publikování svých děl pod cizím jménem, pronásledování filosofa i jeho přátel přímo pobouzí k vykreslení mučednického údělu, on sám, dle mého názoru, vnímal svět ve svém hlubokém zahledění k Bohu a v konstrukci své karteziánské soustavy, a proto mi přijde poctivější vyličít jeho život jako klidný, jako bytí muže, který v ústranní brousic svá optická skla rozmýšlí o světě plném čar a geometrických těles, o světě ve kterém přes matematicko-deduktivní konstrukci je skrytý bohatý prostor pro člověka samého. Jeho dílo lze právem považovat za filosoficko-antropologické. On sám na své pronásledování odpovídá veřejným mlčením. V korespondenci nalézáme jen poznámky typu: *”Kdo se pokusí pochopit věci přírody jako učenec, a nikoli se jim podívat jako blázen, ten je považován všude za kacíře a Boha.”* (4,37)

Uspokojení a hodnotu, kterou nacházel ve svém skromném životě a usilovné práci, asi nejlépe potvrdí fakt, že odmítne řádné místo profesora filosofie na heidelbergské universitě- *“...nikdy nebylo mým úmyslem zastávat veřejný učitelský úřad, nemohu se rozhodnout tuto skvělou nabídku přijmout... Neboť rozvažuji..., že nevím uvnitř jakých hranic bych musel udržovat svobodu filosofování, abych nevzbudil dojem, že chci veřejně narušit uznávaná náboženství. Rozpory vznikají méně z vnitřní lásky k náboženství, jako spíše z různosti lidských afektů nebo rozporného ducha, takže vše, ať je to sebesprávněji řečeno, bývá obráceno a odsouzeno. Protože jsem to již ve svém osamělém osobním životě zakusil, o to více bych se toho obával, kdybych byl vyzvednut do této hodnosti. Vidíte, tedy ctěný pane, že láska k nerušené existenci jejímu uchování mne vede k tomu, abych se i přes naději na lepší úděl vzdal veřejných přednášek.”* (2,114)

Spinosova, jehož vrozené dispozice ani životní podmínky mu nedopřály dlouhé žití, umírá v osamění na souhotě v čtyřiačtyřiceti letech. Majíce ve svém šuplíku vrcholné dílo Etika, do níž poctivě vtělil, ve svém poznání světa, nesmrtelnost, umírá v nekonečno, ke kterému se ve svém vypětí vždy snažil přiblížit.

Pozoruhodnost Etiky je patrná, alespoň současnému čtenáři, již na první pohled. Spinosova totiž využívá exaktní matematickou metodu ke konstrukci celého díla. On sám vnímá euklidovskou matematiku jako ideální nástroj vědeckého poznání a tak namísto dialogů, či esejů setkáváme se s axiomaty, definicemi, tvrzeními, lémami a důkazy. Určitým osvěžením pro “přelístvaného” čtenáře pak jsou dodatky a Spinosovy poznámky, obvykle umístěné na konci kapitol. Na druhou stranu však důsledná exaktnost při opakovaném čtení vede k upevňování a tehdy (spíše v pozdější době vědeckého pokroku) tolik uctívané a dle mého názoru nutně falešné vědecké jistotě.

V prvních dvou částech konstruuje Spinosova svůj ontologický rozvrh světa a Boha v něm. Ve zbývajících třech, a těch nejnaléhavějších, se zabývá postavením člověka ve světě a etikou samotnou, samozřejmě opět v přísně exaktní formě jeho soustavy.

Každý matematik ,který chce zkoumat jakýkoli jev musí nejdříve zkonstruovat základní axiómata.Chce-li vytvořit soustavu,hledá její počáteční bod.Stejně tak hledá i Spinos a nachází jej v Bohu,čili jsoucnu nejvýše dokonalém a absolutně nekonečném,kterého nejdříve axiomatickou cestou určuje , apriori,aby jej pak ex-post odůvodnil.Máme-li pochopit základní strukturu jeho úvahy o zkonstruování Boha,může nám pomoci již výše zmiňovaný Anselmův důkaz Boží existence, v němž dokazuje Boha jako nezbytně nutný nejvyšší princip.Veškerá Spinosova jsoucna tělesná či ideální tvoří tak pyramidální hierarchii na jejímž vrcholu stojí Bůh, jako nezbytně nutná spona této stejně nutné struktury.

6.definice první knihy tvrdí:”*Bohem rozumím,absolutně nekonečné jsoucno,tj.substanci sestávající z nekonečného počtu atributů,z nichž každý vyjadřuje věčnou a nekonečnou esenci.*”(4,22)Bůh je zde definován jako *causa sui* ,tedy neexistuje ani z vnější či vnitřní příčiny,nýbrž je příčinou sama sebe.V tomto smyslu je Bůh Bohem skrytým a z jeho esence nutně musí vyplývat nekonečně mnoho jsoucen ,které mají charakter věčně projevených podob či výrazů Boží esence.Důležité zde je ,že tato sféra ,nazývaná substancí,je již přístupná lidskému intuitivnímu poznávání,které jí dokonce konstituuje.Substance sama o sobě je nekonečná a obsahuje nekonečně mnoho atributů .Z nekonečného počtu atributů jsou lidskému poznání přístupny jen dva ,*atribut rozlehlosti* a *atribut myšlení* .Jsou nám přístupny prostřednictvím modů,které jsou v zásadě způsobem existence jednotlivých atributů.Atributy tak tvoří bytnou povahu jednotlivých konečných jsoucen.Celou soustavou se tak prolíná moment determinace každého jsoucna(samozřejmě krom Boha jako causa sui)

.Každé jednotlivé jsoucno je tak jen pouhým odrazem věčnosti v jedinečném.Každé jsoucno v sobě nese dva odkazy: k sobě samému jako k určitému vyjádření věčnosti a odkaz k vyššímu jsoucnu, jehož je projevem v ontologicky pevně determinované struktuře.

Tvrzení 15:”*Cokoli je, je v Bohu a bez Boha nemůže nic ani být ani být chápáno.*”

Tvrzení 36:”*Neexistuje žádná věc z jejíž přirozenosti by neplynul nějaký účinek.*”

Tvrzení 17:”*Bůh jedná jediné podle zákonů své vlastní přirozenosti a není nikým nucen*”

Tvrzení 32:”*Vůle nemůže být nazývána příčinou svobodnou,nýbrž pouze nutnou.*”

(5,69-5,97-5,76-5,90)

Zamyslíme-li se nad těmito tvrzeními,musí nám být zřejmé, proč vyvolalo Spinosovo učení ve své době takový odpor v náboženských řadách.Bůh jedná jako jediná svobodná příčina ,sám v sobě,nemůže však býti stvořitelem, nýbrž z skrze něho vše jen nutně plyne.Zjevování Boha se neděje transcendentně ,ale zrcadlí se ve všem nutném,tedy skutečném.Zde je asi jeho odklon od biblického Boha nejpatrnější a nutně z něj plyne, že není třeba zjevení ani Božského zákona, neboť k němu má přístupnou cestu celé lidstvo a jedinou Tóru zde představuje věčný zákon přírody..Platí tak teze, že svět je v Bohu ,opačně to však ve spinosismu neplatí.V tomto tvrzení Spinos parafrázuje učení starých rabínů a představu šechiny..Vnímání Boha tehdejší náboženstvím vidí nesmyslné a povrchní ,lidé si vytvářejí představu Boha k obrazu svému,ve svém účelovém pohledu na věci tak nepodloženě předjímají ,že Bůh stvořil svět za svým účelem.Neuvědomují si však ,že v případě ,že by tomu tak bylo ,nemohl by Bůh vystupovat jako nejvyšší a nedokonalější bytost,neboť stvořil-li něco pro účel musel nevyhnutelně něco postrádat.Toto pojetí je z jeho pohledu nadefinovaného nejvyššího principu zcela nepřipustné.

Spinos se vypořádává s empirismem jako povrchním pohledem ,který nemůže adekvátně postihnout podstatu věcí.Díváme-li se na slunce na obloze odhadujeme jeho vzdálenost empiricky, například na několik stovek metrů, a přestože jsme si vědomi jeho skutečné vzdálenosti,naši empirii to nijak nezmění.Problémy přirozenosti lidské mysli rozebírá v druhé části Etiky.Jak člověk poznává a jak jediné je schopen poznávat tento svět.Spinos zde pojmenovává tři kvalitativně odlišné stupně poznání.Vytváření představ,vnímání adekvátních idejí a intuitivní poznání. Člověk vnímá mnoho věcí svými smysly a vytváří si obecné představy na základě svého empirického poznání,ty jsou dle něj zcela nepravdivé

Z hlediska jeho ontologického rozvrhu dalo by se toto falešné poznání charakterizovat jako obraz vytvoření zmatením navzájem na sebe působících a překrývajících se modů..Poznání druhého třetího stupně tak je nutně pravdivé-

Tvrzení 38: To co je všem věcem společné a co je stejným dílem v části i celku, nemůže býti chápáno jinak než adekvátně.

Tvrzení 42: "Pravdivé od nepravdivého nás učí rozlišovat poznání druhého a třetího druhu, nikoli prvního druhu."

Tvrzení 43: "O pravdivé ideji nelze pochybovat" (5,156-5,221)

Z vykonstruování Spinosovy soustavy toto tvrzení plyne, jak jinak, než deduktivně zcela nutně, nicméně zde, dle mého názoru, vyskytují se určité kritické prvky proti spinosismu. Toto tvrzení dokazuje, jak mocně důvěroval svému světu jako jedinému možnému. O pravdivé ideji nelze zřejmě pochybovat nicméně, dle mého názoru přijetím absolutní pravdivosti ideje bráním veškerému dalšímu poznání..., prostě považujíc absolutní pravdu za nemožnou, vyjadřuji nesouhlas s touto tezí, ačkoli jsem přinucen ji ve Spinosou nastavené soustavě přijmout. Sám Spinoso si, zdá se mi odporuje, tvrdí-li ve výpadu vůči dogmatistům, že nedostatek pochyb v oblasti víry není jistotou. Ve tvrzení 43 však sám se vydává, ač předem zabezpečen svou soustavou, cestou nepochybování, ke které je, dle mého názoru, krom nutně matematického přesvědčení potřeba také velká dávka víry.

Dostali jsme se až k lidskému vnímání světa, měli bychom tedy pohlédnout na postavení člověka ve Spinosově soustavě, neboť právě zde tkví záměr díla Etika. Člověk je jen z jedním módů vřazeným do ontologického rozvrhu, mody atributu myšlení a rozlehlosti konstituují lidskou existenci. Lidské jsoucno je vřazeno do řádu a vystaveno tlaku vnějších příčin a vnitřních determinací. V aspektech přirozenosti se však lidská bytost odlišuje od ostatních jsoucen. Je jsoucnem schopným si uvědomit svou přirozenost a nejen to, je schopen si uvědomit a to právě třetím stupněm intuitivního vědomí svůj odkaz k Bohu. Člověk je schopen vědět o tom, že je v Bohu. A člověk tak může chápat svět z určitého pohledu věčnosti, ve stavu intelektuální lásky k Bohu. "Přes tuto vyjimečnost však člověk setrvává ve své bolestné konečnosti, ke správnému pochopení Spinosy musíme tedy nutně vnímat tuto dvojakost člověka.

A tak jsme se pomalu přesunuli do třetí části Etiky, ve které Spinoso graduje své matematické uspořádání na místě nezasevěnému nejméně pochopitelném. V souznění se svou ontologickou soustavou nazírá na lidské duševní stavy opět jako na mechanismus, podle něhož je principem duševního života vyhledávat afekty, které zvětšují a opomíjet afekty, které zmenšují schopnosti mysli býti činná.

Po nadefinování všech základních pojmů pak vše opět funguje podle pevných zákonů nutného mechanismu, a tak duševní stavy se také podřizují zákonů, stejně tak jako koule na kulečnickovém stole. Spinoso rozlišuje mysl ve svém činném a trpném stavu. Činný stav je takový, který obsahuje adekvátní ideje, tedy pohybuje se v nutnosti a v souznění s řádem, naopak trpný stav je takový, který adekvátní ideje postrádá.

Tvrzení 1: "Naše mysl něco koná a něčím trpí tj. pokud obsahuje adekvátní ideje, nutně něco koná, pokud neadekvátní, nutně něčím trpí." (5,180)

Právě v nahrazení těchto trpných afektů činnými, spočívá Spinosova materialistická cesta k Bohu, cesta člověka k Bohu. Existují tři základní afekty (žádost, radost a smutek), z nichž jsou rozvíjeny s geometrickou nutností ostatní. Tak například, ze žádosti plynou afekty: revnivost, benevolence, hněv, pomstychtivost, krutost atd., z radosti: náladovost, láska, oddanost, výsměch, naděje a ze smutku: odpor, strach, zoufalství, soucit, lítost.... atd.

Definice 3: "Afektem rozumím stavy těla jimiž se zvětšuje nebo zmenšuje jeho schopnost něco konat." (5)

Afekt radosti a afekt žádosti může být jak činným tak trpným, naproti tomu afekt smutku je vždy trpným.

Tvrzení 58:”Krom radosti a žádosti jež jsou trpné existují jiné afekty radosti a žádosti, které se k nám vztahují pokud jsou činné.-trpné afekty jsou vlastně takové které jsou mocí vnějších příčin, tedy důsledkem člověka jako indiferentního jsoucna a činné afekty v souznění s naší mocí -tedy přirozeností”.(5,237)

Dostatečně předvybavení pochopením Spinosovy soustavy můžeme si tedy na závěr odpovědět na otázku, jak se má a bezpodmínečně musí člověk chovat ,aby si zachoval svou lidskou tvář v morálce Spinosovy etiky.

K jakémukoli hodnocení je nutné určité měřítko, kterým bychom mohli měřit kvalitu určité věci. V rámci Spinosova řádu však jsou veškerá jsoucna hodnotově indiferentní, prostě nutná. Zde jak již jsem několikrát zmínil se nezasvěcenému může jevit jakýkoli prostor pro hodnotu nemožný. Hodnocení v naší soustavě má relační charakter ,dobro a zlo tak není ukryto ve věci samé, jež může být stejně tak dobrá i špatná ,nýbrž tak jak se vztahuje k nejvyššímu dobru tedy Bonum verum. Veškerá jsoucna jsou tedy poměřována a hodnocena tak jak nám zabraňují či pomáhají na naší činné cestě k naplnění nejvyššího dobra, pro nás je takovým ideálem, idea člověka jako vzor lidské přirozenosti. Tvrzení 28:”Pro mysl je nejvyšším dobrem poznání Boha a nejvyšší ctnost poznávání Boha.”

Z pojetí polarizace lidské přirozenosti ,z toho že člověk ač mu dává Spinosova prostor až k intuitivnímu poznávání Boha ,je na druhé straně vystaven vnějším afektům ,trpným žádostem jimiž je tísněn ,plyne jak těžká je naše cesta.

Tvrzení 15:”Žádost vznikající z pravdivého poznání dobra a zla může být potlačena nebo omezena mnoha jinými žádostmi vznikajícími z afektů ,které nás tísní.”

Tvrzení 7:”Afekt může být odstraněn a omezen jenom afektem který je opačný a silnější než ten jenž má být omezen” (5,271-5,279)

Veškeré mravní doporučení , je nalézt v sobě sílu nacházet v sobě činné afekty, tedy omezovat trpné. Pokud naše mysl chápe nutnost našich afektů ,získá nad nimi větší moc, neboli méně jim podléhá.

Tvrzení 52:”Spokojenost se sebou samým může mít svůj původ v rozumu a jen ta spokojenost, která má původ v rozumu je tou nejvyšší spokojeností jaká může existovat.”

Tvrzení 24:”Čím více chápeme jednotlivé věci tím více chápeme Boha.”(5,311)

Jen chápání jednotlivých věcí pod způsobem věčnosti vede k radosti a lásce, naopak láska k proměnlivým věcem utvrzuje člověka ve své bolestné smrtelnosti a vede k duševním chorobám. Neboť ve věcech samých je ukryta jen pomíjivá pseudo hodnota ,hodnota skutečná a činná je vztažena k Bonum verum.

Tvrzení 29:”Cokoli mysl chápe pod způsobem věčnosti nechápe ,proto že chápe přítomnou skutečnou existenci těla, nýbrž proto že chápe esenci těla pod způsobem věčnosti.” (5,161)

Zde opět nalézáme, jak je Spinosův Bůh nikoli zjevován, nýbrž může být nahlížen v celém veškerenstvu.

V pátém díle Etiky ,mimo již zmíněné ,se Spinosova také zabývá člověkem jako tvorem společenským a jasně vyjadřuje své přesvědčení ,že pro člověka není nic užitečnějšího než zase člověk a ve své Rozpravě politické dále konstruuje ideál lidského soužití. Jeho přirozeně právní koncepce vyúsťují v teorii státu společenské smlouvy, které se objevovaly pak dále v dílech J.J Rousseaua

.Podstatným je zde fakt, že chápe neuskutečnitelnost tohoto ideálu a jeho nejzažší užitečnost spatřuje v trvalém směřování, nikoli naplnění v totalitě. Ale o tom už dost..

Při přípravě pramenů začali jsme formováním představy Boha ve středověkých filosofiích a teologiích, shrňme si tedy jaký je Spinosův Bůh.

“Ve svém ontologickém důkazu Boží existence,ukazuje nutnost Boha která tkví v jeho samotné myšlence,neboťnebrání-li žádná vnější příčina jeho existenci ,pak Bůh existovat nutně musí..Pro Spinosu Bůh znamená souhrn všech věčně platných zákonů.Mluvit o Božím působení ve světě vlastně znamená popisovat matematické a kauzální principy bytí.Na nejvyšší stupeň postavil již několikrát zmiňované intuitivní poznání.Jeho Bůh se přibližuje absolutnímu bytí Tomáše Akvinského..je však blízký též mystickému Bohu,kterého v sobě zakoušeli ortodoxní monoteisté a v jeho systému lze nalézt také mnohé kabalistické prvky.”(3,366)

Máme-li se pokusit zhodnotit Spinosovo dílo,mohli bychom prostě konstatovat ,že směřuje k nejvyššímu dobru ,tudíž je činné a adekvátní.Jakkoli se snažíme zůstat vně a nechceme si nechat podsunout Spinosovy nutnosti a jeho výchozí axiomy,jsme po prostudování Etiky neustále vtahováni do jeho světa ploch a čar,nutí nás k tomu totiž naše přirozená touha upevňovat se v naší jistotě a považovat vše za dané,druhá část naší přirozenosti nás však pudí k věčnému pochybování a falsifikaci a z neustálého boje těchto protichůdných sil krystalizuje naše poznání a vybrušuje se diamant skrze něhož vnímáme svět.Spinosova v pojednání o afektech nutně vymezuje pokoru jako trpný afekt ,neboť nevzniká z rozumu,samotná jeho konstrukce nutných hranic lidské svobody je určitou nutnou pokorou před řádem,a tak já dovolím si tuto pokoru takto rozumově nutně vnímat,abych mohl právě v tomto rozporu nalézt, společně s celým jeho dílem, význam pro lidské poznání,právě v aktu za který byl Spinosova exkomunikován z židovské obce.Budiž nám všem jeho touha hledat a nacházet příkladem pro naše konání.

V úvodu jsem naše pojednání metaforicky srovnal se vstupem do proudu myšlenek osvícenského myslitele Barucha Spinosy,s otevřeným srdcem jsem společně s laskavým čtenářem prošel jeho světem a obohacen jeho hloubkou,mohu plněji kráčet dál v utváření své vlastní soustavy,a pokračovat ve zužování cesty k rozšiřování a naplňování svého bytí.

Prameny: 1.)Evangelium podle Matouše

2.)Wilhem Weischedel-Zadní schodiště filosofie

3.)Karen Armstrongová-Dějiny Boha

4.)Martin Hemelík- Spinosova

5.)**B.B.Spinosova-Etika**

- Martin Hemelík -Ke Spinosovu pojetí mravního hodnocení, E-LOGOS 94

- Hans Joachim Storig-Malé dějiny filosofie

